

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Науково-дослідний інститут порівняльного публічного права
та міжнародного права

Михайло Савчин

**ПОРІВНЯЛЬНЕ
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО**

Київ
Юрінком Інтер
2019

УДК 342+34.05
С13

Рецензенти:

ПЕТРИШИН Олександр Віталійович — доктор юридичних наук, професор, заступник директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, президент Національної Академії правових наук України

СКРИПНЮК Олександр Васильович — доктор юридичних наук, професор, заступник директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, академік Національної Академії правових наук України

ОНИЩУК Микола Васильович — доктор юридичних наук, ректор Національної школи суддів України, Заслужений юрист України

*Рекомендовано
Вченою радою Ужгородського університету,
протокол № 2 від 26 лютого 2019 р.*

Савчин М. В.

С13 Порівняльне конституційне право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.
ISBN 978-966-667-730-6

Посібник підготовлено на основі комплексного порівняльно-правового дослідження зарубіжного та вітчизняного досвіду конституціоналізму, функціонування інститутів конституційного права. Враховано сучасні тенденції конституціоналізму, зокрема природи, чинності та правового захисту конституції. Розкрито формування та розуміння конституційних цінностей і принципів, людської гідності, свободи і приватної автономії, рівності, верховенства права, демократії та сучасних концепцій держави. З огляду на еволюцію сучасних конституційних систем висвітлено основні моделі організації публічної влади та сучасні тенденції розвитку конституціоналізму.

Для студентів, аспірантів, викладачів юридичних вузів і факультетів, практикуючих юристів, працівників державних органів і місцевого самоврядування, а також фахівців у галузі конституційного права, захисту прав людини.

УДК 342+34.05

ISBN 978-966-667-730-6

© Савчин М. В., 2019
© Юрінком Інтер, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	11
-----------------	----

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ТА СИСТЕМА ПОРІВНЯЛЬНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

1. Поняття конституційного права: горизонтальна і вертикальна структура ...	15
1.1. Конституційний телос (цілі)	15
1.2. Конституційне право та публічне право	15
1.3. Конституційне право та приватне право: доктрина “горизонтального ефекту”	17
1.4. Конституційне право: етатистський та ліберальний підхід	19
2. Методологія порівняльного конституційного права	20
2.1. Основні засади	20
2.2. Функціональний метод	22
2.3. Формальний метод	24
2.4. Синтетизм	25
3. Конституційна ідентичність та конституційні системи	27
3.1. Особливості конституційної ідентичності	27
3.2. Основні форми взаємодії національних конституційних порядків та конституційні системи	28
3.3. Застосування зарубіжного права у діяльності конституційної юстиції	28
4. Конституційні перенесення (transplant) та запозичення (borrowing)	30
4.1. Основні поняття та структура конституційного запозичення	30
4.2. Значення зарубіжного права в інтерпретації конституції	31

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ ТА ОСНОВНІ ІДЕЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

1. Поняття та структура конституціоналізму	34
1.1. Рівні конституціоналізму	34
1.2. Поняття конституціоналізму	35
1.3. Структура конституціоналізму	36
2. Зародження традиції верховенства права та лібералізму: від Magna Carta до Славної революції	37
2.1. Виникнення ідей верховенства права	37
2.2. Зародження парламентаризму: від фінансових до законодавчих прерогатив	38
2.3. Джон Лок та питання довіри і легітимності влади	40
3. Від демістифікації тіла короля до ідеї суверенітету: тіло короля, Франція та Московія (епоха Смути)	41

3.1. Деперсоналізація влади та формування ідеї суверенітету	41
3.2. Концепт державного суверенітету Жана Бодена	42
3.3. Смута в Московії та інституціоналізація держави	43
4. Утвердження ідеї прав людини:	
Гуго Гроцій, Біль про права людини та універсалізм прав людини	44
4.1. Необхідність захисту прав людини	44
4.2. Гроцій про право на спротив тиранії та права людини	45
4.3. Поняття позитивної свободи у Канта як основи прав людини	45
4.4. Універсальність прав людини	46
5. Народний суверенітет та представницька демократія: дискусія С'єсса і Руссо ..	47
5.1. Дискусія між прибічниками концепцій національного і народного суверенітету	47
5.2. Рішення Верховного суду Сполученого Королівства (Case No. CO/3809/2016 and CO/3281/2016) та національний суверенітет	48
5.3. Основні засновники сучасної доктрини суверенітету	49
6. Парламентаризм та юдикатура: Федераліст та американська система	51
6.1. Основна дилема сучасного конституціоналізму	51
6.2. Законодавство у світлі верховенства права за Альбертом Дайсі та британський конституціоналізм	53
6.3. Основні американські доктрини конституціоналізму	54
7. Криза ліберальної демократії та Карл Шмітт	56
7.1. Криза суверенітету та ліберальної демократії у працях Карла Шмітта	56
7.2. Концепція militant democracy та конституційний порядок	57
8. Перехідні державні системи і конституціоналізм	59
8.1. Особливості конституціоналізму перехідного (пострадянського) періоду	59
8.2. Постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи	60
9. Сучасні тенденції конституціоналізму:	
супранаціоналізм та конституційний патріотизм	63
9.1. Наднаціональність у праві	63
9.2. Деліберативна демократія та економічні свободи	65
9.3. Кіберправо і права четвертого покоління	66
9.4. Напрями конституційної трансформації та глобалізація права	67

ТЕМА 3. ЮРИДИЧНА СИЛА КОНСТИТУЦІЇ

1. Основні теорії конституції у співвідношенні із конституціоналізмом	69
1.1. Юридичний позитивізм та теорія конституції	69
1.2. Природне право та теорія конституції	70
1.3. Природні права та конституційне судочинство	72
1.4. Синтетизм (правовий плюралізм)	72
2. Поняття конституції: конституція символічна, номінальна та реальна	74
2.1. Дуалістична природа конституції	74

2.2. Конституція символічна (фальшива)	74
2.3. Конституція номінальна	75
2.4. Конституція реальна.	75
2.5. Конституція формальна і матеріальна.	76
3. Установча влада та конституція.	77
3.1. Поняття установчої влади.	77
3.2. Критерії легітимності процесу прийняття конституції.	78
3.3. Форми прояву установчої влади та світова практика.	79
4. Інтерпретація конституції та принципи її тлумачення:	
загальні засади, автономне, динамічне, оригіналістське (текстуальне)	82
4.1. Інтерпретація конституції: необхідність, межі та види.	82
4.2. Основні правила тлумачення конституції.	85
4.3. Основні методи інтерпретації конституції.	85
5. Основні моделі правового захисту конституції	89
5.1. Правовий захист та правова охорона конституції.	89
5.2. Система правового захисту конституції.	89
5.3. Конституційна юстиція у системі захисту прав людини.	90
5.4. Дилема верховенства парламенту та судового конституційного контролю.	91
5.5. Моделі конституційної юстиції.	92
6. Тероризм та екстраординарні засоби захисту конституції (Emergency State)	93
6.1. Поняття екстраординарного захисту конституції.	93
6.2. Поняття і типологія тероризму.	95
6.3. Моделі забезпечення конституційного порядку за допомогою екстраординарних інститутів.	96
6.5. Система надзвичайних засобів захисту конституції.	99

ТЕМА 4. ОСНОВОПОЛОЖНІ ЦІННОСТІ І ПРИНЦИПИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПОРЯДКУ

1. Значення і роль принципів і цінностей в конституційному праві	101
1.1. Природа конституційних цінностей.	101
1.2. Сутнісні конституційні цінності.	102
1.3. Інституційні конституційні цінності.	102
1.4. Інтерпретація конституційних принципів.	103
2. Принцип верховенства права.	105
2.1. Принцип верховенства права та суміжні доктрини.	105
2.2. Законність.	106
2.3. Принцип верховенства права і вимоги правової визначеності.	107
2.4. Принцип верховенства права: незалежність суду та обов'язок захисту.	108
3. Гідність людини: основні концепції та самовизначення особи.	109
3.1. Людська гідність: цінність-універсалія чи спекуляція у праві?	109
3.2. Конституційна юриспруденція про людську гідність.	111

3.3. Конституційне визнання людської гідності.	112
4. Свобода і приватна автономія, свобода волі і свавілля	112
4.1. Структура свободи.	112
4.2. Свобода і приватна автономія, свобода волі і свавілля: сутність.....	113
4.3.Поняття негативної свободи згідно з Ісайєю Берліном.....	114
4.4. Поняття свободи у рішенні КСУ № 2-рп/2016.....	115
5. Принцип пропорційності: балансування і зміст трискладового тесту	116
5.1. Принцип пропорційності та допустимі межі обмеження прав людини.	116
5.2. Пропорційність і трискладовий тест.....	117
5.3. Принцип балансування (вузьке розуміння пропорційності).....	117
6. Права людини: загальні засади конституційного конструювання прав людини.	119
6.1. Основні підходи у конструюванні прав людини.	119
6.2. Конструювання негативного права на прикладі права на свободу і особисту недоторканність.....	119
6.3. Конструювання інтегративного права: право на мирні зібрання.	121
6.4. Конструювання позитивного права: право на соціальний захист.....	123
7. Рівність і заборона дискримінації	124
7.1. Зміст принципу недискримінації.	124
7.2. Пряма і непряма дискримінація.....	126
7.3. Позитивна дискримінація та стверджувальні дії (affirmative action) держави.	128
8. Демократія	129
8.1. Суперечності сучасної демократії.....	129
8.2. Поліархія Роберта Алана Даля.....	131
8.3. Консоціативна демократія Арндта Лійпгарта.....	132
8.4. Комунікативна демократія Юргена Габермаса.....	133
8.5. Доктрина делегативної демократії Гермо О’Доннелла.....	133
8.6. Залізний закон олігархії Роберто Міхелса.	134
9. Основні концепції та моделі держави	134
9.1. Основні сучасні тенденції розвитку державності.....	134
9.2. Правова держава.....	135
9.3. Держава як організація.....	136
9.4. Форми державності.	137

ТЕМА 5. ПРАВА ЛЮДИНИ

1. Поняття та покоління прав людини	139
1.1. Виникнення концепції основних прав і свобод.....	139
1.2. Покоління прав людини.....	140
1.3. Сучасні концепції прав людини.....	141
1.4. Поняття прав людини.	142

1.5. Вертикальна структура прав людини.....	143
1.6. Горизонтальна структура прав людини.	143
2. Поняття сутнісного змісту прав людини:	
втручання та приватна автономія	144
2.1. Якість закону у світлі людської гідності	144
2.2. Повага до прав людини: зв'язаність публічної влади основними правами і свободами людини.	145
2.3. Конституційна семантика: сутнісний зміст прав людини та дозвільний принцип.....	147
2.4. Сутнісний зміст прав людини та вимоги до органів публічної влади.....	147
2.5. Поняття втручання.....	149
2.6. Юридичні межі втручання у приватну автономію через призму свободи.....	150
3. Обмеження прав людини: основні критерії	151
3.1. Обмеження на основі закону.....	152
3.2. Відповідність легітимній меті.....	152
3.3. Підстави для запровадження обмежень прав людини й основоположних свобод.	153
4. Абсолютні права	156
4.1. Заборона катування, нелюдського та поведження, що принижує людську гідність	156
4.2. Заборона рабства та підневільного стану	158
5. Негативні права	160
A. Свобода вираження та свобода совісті.	160
5.1. Свобода совісті і віросповідання.	160
5.2. Свобода вираження.....	163
B. Належна правова процедура та процесуальні гарантії прав людини.	166
5.3. Due process та процесуальні гарантії прав людини.....	166
5.4. Основні процесуальні гарантії прав людини.	168
B. Приватність	169
5.5. Поняття приватності.	169
5.6. Окремі сфери приватності	171
6. Громадянство та принцип рівності	174
6.1. Громадянство як основа політичної інтеграції.....	174
6.2. Принципи громадянства.	175
6.3. Права мігрантів, право притулку та біженці.	176
7. Право на участь та політичний процес	178
7.1. Право на петиції.....	179
7.2. Право на участь: свобода зібрань та асоціацій.	180
8. Економічні права: право власності та свобода вибору професії і роду заняття	182
8.1. Право власності.....	182

8.2. Економічні права: свобода вибору професії і роду заняття.....	184
9. Доктрина стверджувальних дій та соціальні права.....	187
9.1. Сутнісний зміст соціальних прав та доктрина стверджувальних дій (affirmative action).....	187
9.2. Соціальні права і обов'язок законодавця щодо їхнього належного правового регулювання.....	189
9.3. Структура права на соціальний захист у світлі позитивних обов'язків держави.....	191

ТЕМА 6. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ

1. Конституційні моделі політичних систем та доктрина militant democracy/streitbahre Demokratie.....	193
1.1. Структурні зв'язки всередині політичної системи та межі втручання держави у політичні свободи.....	193
1.2. Класифікація політичних систем. Класифікація за Ларрі Деймондом.....	195
1.3. Конституційні засади політичної системи.....	197
1.4. Доктрина обороноздатної демократії (militant democracy, streitbahre Demokratie).....	200
2. Політичні партії та популізм.....	202
2.1. Поняття політичної партії.....	202
2.2. Інституціоналізація політичних партій.....	203
2.3. Вимоги демократичної структури та легітимність політичної партії.....	204
2.4. Функції і завдання політичних партій.....	205
3. Референдум та гарантії народного волевиявлення.....	206
3.1. Поняття референдуму.....	206
3.2. Референдум як "двосічний меч" демократії.....	207
3.3. Формула референдуму.....	208
3.4. Народна правотворча ініціатива та інші форми безпосередньої демократії.....	208
4. Конституційна інженерія та виборчі системи.....	210
4.1. Мажоритарна виборча система.....	210
4.2. Пропорційна виборча система.....	212
4.3. Змішана виборча система.....	216
4.4. Проблеми вибору виборчих систем.....	217
4.5. Народне представництво і природа представницького мандату.....	219

ТЕМА 7. ІНСТИТУЦІЙНИЙ ДИЗАЙН ТА КОНСТИТУЦІЙНІ МОДЕЛІ ВЛАДИ

1. Принцип субсидіарності та територіальна організація влади: унітаризм та федералізм.....	221
1.1. Основоположні засади.....	221

1.2. Унітаризм.	225
1.3. Федералізм.	227
2. Право на самовизначення та сецесія	231
2.1. Колоніалізм та національно-визвольний рух.	231
2.2. Конституювання нових націй та їхнє самовизначення.	232
2.3. Судова практика.	235
2.4. Справа про місцевий референдум і анексія Криму: рішення КСУ № 2-рп/2014 та рішення Конституційного Суду Російської Федерації.	241
3. Поділ влади та система стримувань і противаг	244
3.1. Засади доктрини поділу влади.	244
3.2. Система стримувань і противаг.	246
4. Судовий конституційний контроль та незалежність суду	249
4.1. Основні засади.	249
4.2. Незалежність суду та юдикатура.	252
4.3. Моделі судового конституційного контролю.	256
5. Парламентаризм і парламентські моделі	259
5.1. Вестмінстерська система.	259
5.2. Німецька модель раціоналізованого парламентаризму.	262
5.3. Угорська міністеріальна модель парламенту.	264
6. Президентіалізм та змішані моделі	265
6.1. Президентські системи.	265
6.2. Змішані моделі.	268
7. Виконавча влада: концепція Regulatory State	271
7.1. Концепт регуляторної держави у сучасному конституційному праві.	271
7.2. Делегування законодавчих повноважень.	274
7.3. Належна правова процедура та регуляторна держава: роль незалежних агенцій.	276
7.4. Економічний аналіз права та регуляторна держава.	277
7.5. Судовий контроль та регуляторна держава.	279

ТЕМА 8. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

1. Співвідношення національного та міжнародного права	280
1.1. Основні концепції взаємодії.	280
1.2. Механізм трансформації міжнародного права у національну правову систему.	282
1.3. Інтернаціоналізація конституційного права та конституціоналізація міжнародного права: основні тренди.	285
2. Багаторівневий конституціоналізм ЄС та конституційний патріотизм	286
2.1. Композитна структура конституціоналізму ЄС.	286
2.2. Мереживо-центрична структура ЄС.	287

2.3. Міжнародне право, право ЄС та державний суверенітет: специфіка України.....	289
2.4. Концепція Solange і допустимі межі самообмеження суверенітету держави.....	296
3. Застосування зарубіжного права у діяльності конституційної юстиції	296
3.1. Природа конвергенції судової юрисдикції.	296
3.2. Конкуренція судових юрисдикцій.	297
3.3. Вплив міжнародних юрисдикційних установ на національну систему захисту прав людини України.	298
4. Нові технології, біоетика та права людини	300
4.1. Вплив біоетики на сутнісний зміст прав людини.	300
4.2. Сучасна юриспруденція стосовно сутнісного змісту біоетики.	304
5. Конституціоналізм та перехідна юстиція	309
5.1. Традиційні стандарти забезпечення перехідної юстиції у світлі верховенства права.	309
5.2. Цілі перехідної юстиції.	312
5.3. Інституційні та процедурні гарантії перехідної юстиції.	314
6. Конституціоналізм, суверенні борги та запозичення держави	319
6.1. Суверенні борги держави та національний суверенітет.	319
6.2. Парламентський та судовий конституційний контроль за суверенними запозиченнями держави.	320
6.3. Засади деліберативної демократії та здійснення запозичень та надання позик державою.	321
6.4. Основні напрями державної політики у сфері зовнішніх запозичень та сталий економічний розвиток.	323
БІБЛІОГРАФІЯ	325